iets over von rosenberg's zending naar Nieuw-Guinea.

De Heer C. B. H. von Rosenberg is een oude bekende voor de leden van het Kon. Instituut v. d. T., L. en Volkenk. van N. I. in 't bijzonder en in 't algemeen voor allen die belang stellen in de uitbreiding der kennis van land en volk van Ned. Indie, waaromtrent hij reeds menige belangrijke bijdrage publiek maakte, terwijl hij tevens onze musea te Leiden door tal van bezendingen van natuurkundigen en ethnographischen aard verrijkte.

Hij maakte deel uit der in 1858 naar de Zuidwest- en Noord-oostkust van Nieuw-Guinea uitgezonden expeditie, waarvan het rapport in 1862 door het Instituut is uitgegeven onder den titel: *Nieuw-Guinea ethnographisch en natuurkundig onderzocht door eene Nederlandsche commissie in 1858*. Zijne bevindingen gedurende dien togt, waaraan hij slechts als teekenaar was toegevoegd, terwijl hij kennelijk door zijne artikelen wilde te kennen geven, dat hij ook als natuuronderzoeker had opgemerkt en tot meer dan enkel teekenen in staat was, werden door den heer von Rosenberg afzonderlijk publiek gemaakt in de deelen 19, 22, 23 en 24 van het *Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indie*. Door wijlen den hoogleeraar Miquel werden die artikelen onder de aandacht van het Nederlandsche publiek gebracht in zijn stuk: *Natuurkundig onderzoek van Ned. Indie in de Gids* van Nov. 1864, blz. 313.

In het 30ste deel (1863) der *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap* komt een stuk voor: *J. T. Nieuwenhuisen en C. B. H. von Rosenberg, Beschrijving van het eiland Nias en zijne bewoners*, zijnde het verslag van een land- en volkenkundig onderzoek, op 's gouvernements last in 1854 ingesteld, (zie daarover Sloet's *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde*, deel 26, afl. 8, blz. 464).

In 1862 gaf het Instituut in het licht: *C. B. H. von Rosenberg, Reistogten in de afdeeling Gorontolo*, gevolgd in 1867 door zijn: *Reis naar de Zuidooster-eilanden*.

Voor al die togt naar de weinig bekende Zuidooster-eilanden, het vaderland van den prachtigen paradijs-vogel, — waar de beroemde Wallace, blijkens zijn allerbelangrijkst werk: *The Malay Archipelago, the land of the orang-utan and the bird of paradise*, ook geruimen tijd vertoefde om den paradijsvogel in zijn vaderland te bestuderen, — stelde den heer von Rosenberg in de gelegenheid het museum van Natuurlijke historie te Leiden aanzienlijk te verrijken.

Deze onderscheidene togten en de bezendingen naar Nederland, waartoe zij aanleiding gaven, hadden den heer von Rosenberg niet slechts als een ijverig verzamelaar van naturalia en van voorwerpen van ethnographischen aard leeren kennen, maar ook als een naauwgezet onderzoeker die er naar streefde de door hem bezochte, minder bekende deelen van Ned. Indie niet alleen uit een natuurkundig, maar ook uit een ethnographisch en economisch oogpunt nader bekend te maken.

Daarbij mag hem nog eene tweeledige verdienste aangerekend worden. Hoezeer vreemdeling, toonde hij steeds zijn pligt te beseffen om in de eerste plaats de musea te verrijken van het land, dat zijne onderzoekingstogten betaalde, in welks dienst hij verzamelingen maakte en onderzoekingen instelde. Natuurlijk ontbrak hem niet de gelegenheid om, voor het gouvernement verzamelende, dit ook voor zich zelve te doen en ook buitenlandsche musea te verrijken, gelijk uit decoratiezucht helaas! te dikwerf door verzamelaars in Ned.-Indie, zelfs met voorbijgang van Ned. musea, geschiedde. De heer von Rosenberg onthield zich daarvan.¹ Door zijne rapporten steeds zoo te bewerken dat zij spoedig ter perse konden worden gelegd, en daarbij te zorgen dat de bezochte landen steeds ook ethnographisch en economisch nader bekend werden, toonde hij zijne taak regt te beseffen.

¹ „En ik zag door Rosenberg overgezonden of later in persoon aangeboden voorwerpen in. het museum zijner vaderstad Darmstadt,” zoo zegt wellicht de een of ander. Zeer mogelijk, en toch neem ik mijne woorden niet terug. In 1858 was Rosenberg geen lid der missie naar Nieuw-Guinea, maar haar slechts als teekenaar toegevoegd. Het verzamelen van naturalia behoorde dus toen niet tot zijne taak. Hij verzamelde er toen en later toch eenige, en schonk deze, geheel *zijn* eigendom, aan zijne vaderstad. Evenzoo handelde hij na afloop zijner jongste missie naar Nieuw-Guinea. Al wat daar verzameld werd, ging naar Leiden. Maar wat hij later uit eigen middelen aankocht, o. a. van Halmabeira, — dat hij niet te onderzoeken had en dat trouwens o. a. door Dr. Bernstein voor de Leidsche musea geëxploiteerd was — behield hij voor zich zelve of voor het Darmstadtse museum.

Zijn in de laatste jaren, sedert de opheffing der bekende Natuurkundige Commissie, vele onderzoekingstogten in Nederl. Indie ondernomen speciaal op aandrang van den directeur van 's Rijks museum van Natuurl. Historie te Leiden en met het bepaalde oogmerk de reeds zoo aanzienlijke verzamelingen in dat museum voortdurend te verrijken, het op den duur bekostigen van die togten door de Indische schatkist is slechts te verdedigen wanneer die togten tevens dienstbaar gemaakt worden aan vermeerdering van kennis van taal, land en volk. Dient het verzamelde voornamelijk tot verrijking der vaderlandsch musea, de meerdere bekendheid met land en volk komt in de eerste plaats aan de Indische regering ten bate. Toonde o. a. blijkens het zeer weinige en gebrekkige dat het Bataviaasch Genootschap van zijne aanteekeningen kon publiek maken, wijlen de ijverige natuuronderzoeker Dr. Bernstein dit laatste lang niet genoeg te beseffen, de geschriften van von Rosenberg, bewijzen in tegendeel dat zij gewigtige bijdragen tot meerdere bekendheid met land en volk mogen heeten.

Wallace, die op zijne reizen door den Indischen archipel von Rosenberg meermalen ontmoette en hem in zijn zoo even vermeld werk bij herhaling zijn vriend noemt, had dan ook veel verwachting van diens voorgenomen nieuwen onderzoekingstogt naar Nieuw-Guinea.

De overtuiging toch dat de expeditie van 1858, waaraan hij als teekenaar was toegevoegd, op verre na geen voldoende resultaten had opgeleverd om het bezochte deel van Nieuw-Guinea genoegzaam te doen kennen, — hetgeen hij op zijne latere togten, vooral op dien naar de Zuidooster-eilanden, had opgemerkt, dat alles had bij den heer von Rosenberg de levendige begeerte opgewekt dat aan hem het doen van een wel overlegden, goed uitgerusten, uitgebreiden onderzoekingstogt naar Nieuw-Guinea, dat nog in zoovele opzigten eene terra incognita mogt heeten, zou worden opgedragen. Toen hij in 1866, na een veeljarig verblijf in Ned. Indie, tot herstel van gezondheid naar Europa kwam, — bij welke gelegenheid ik, in mijn toenmalige ambtsbetrekking bij het Depart. van Kolonien, den ijverigen man mogt leeren kennen en veel van hem over de minder bekende gedeelten van Ned. Indie vernemen, — sprak hij onophoudelijk over dat plan. Een deel van zijn verlof bragt hij te Leiden door, zoowel ten einde daar behulpzaam te zijn bij het ontpakken en rangschikken der door hem overgezonden verzamelingen,

als om zich op dien gewenschten togt naar Nieuw-Guinea verder voor te bereiden. Niettegenstaande hij gedurende zijn verlof in zijn vaderstad, Darmstadt, in het huwelijk was getreden en zijne jeugdige gade in Europa zou moeten achterlaten, nam hij in 1868 met lust de terugreis naar Indie aan, in de hoop spoedig na aankomst aldaar in missie naar Nieuw-Guinea te zullen worden gezonden. Dat hij aanvankelijk niet alle verlangde medewerking vond, bleek uit een vinnig artikel in het Bataviaasch Handelsblad van 18 Nov. 1868, waarin aanmerkingen werden gemaakt over de schrielheid van het gouvernement, en voorspeld werd dat zijne missie dientengevolge zou mislukken. Von Rosenberg had intusschen in Aug. 1868 naar Ternate kunnen vertrekken, ten einde aldaar alles voor den togt naar Nieuw-Guinea gereed te maken. In zijn in 1869 uitgegeven werk deelde Wallace mede dat daarvoor een stoomboot ter beschikking van von Rosenberg was gesteld. Dit was een vergissing, gegrond op de onderstelling, dat een kleine stoomboot noodig, althans zeer wenschelijk ware geweest om den togt in alle opzigten goede vruchten te doen opleveren zonder daarvoor al te veel tijd te besteden. De heer von Rosenberg echter moest zich met een praauw tevreden stellen. Na den afloop van zijn eersten togt naar Nieuw-Guinea deelde het Bat. Handelsblad in de mailnummers van 1 en 14 Nov. 1869 daarover iets mede.

Het *Kolonial Verslag van 1870*, bij brief van den Minister van Kolonien de Waal van 19 September 1870 aan de Staten-Generaal aangeboden, deed dit op blz. 71, onder het hoofd: *Natuurkundige en ethnographische zending, naturalien enz.*, in de volgende bewoordingen: „De ambtenaar voor wetenschappelijke nasporingen H. von Rosenberg deed in 1869 eene reis naar de nog weinig bekende streken der Geelvinksbai en Nieuw-Guinea en heeft eene niet onbelangrijke verzameling naturalien ingezonden voor 's Rijks museum van natuurlijke historie en het ethnologisch museum te Leiden. Een volledig verslag van zijne bevinding en verrigtingen is nog niet ontvangen. Volgens berigten van het begin van 1870 stond de ambtenaar von Rosenberg op het punt eene nieuwe reis te ondernemen.”

Onder dagteekening: Ternate 31 Dec. 1869, mogt ik daarover van hem een brief ontvangen, waaruit op blz. XLI van deel V, derde volgrees, van de *Bijdragen* van het Instituut, uit een schrijven van mij aan het Instituutsbestuur, eenige woorden zijn overgedrukt, welke het vergund zij hier te herhalen.

„Tot mijn genoegen kan ik u berichten, dat ik eenige maanden geleden behouden ben teruggekeerd van een reistocht door de Geelvinksbaai.” (Hij reisde namelijk slechts in den goeden mousson. Den regentijd, waarin ook door de dan heerschende stormen, het reizen te bezwaarlijk was, bezigde hij voor het in orde maken van zijn rapport en zijne verzamelingen.) „Deze reis heeft enorm veel nieuws voor de wetenschap opgeleverd en met grond mag ik mij vleien, het gordijn te hebben weggerukt, waarachter dit gedeelte onzer bezittingen tot heden diep verrehouden lag. Het door mij in kladschrift reeds afgewerkte, door kaarten en teekeningen toegelichte reisverhaal, is zonder twijfel het interessantste van al wat ik ooit geschreven heb.” De heer von Rosenberg uitte vervolgens den wensch, dat zijn reisverhaal, even als met zijne beide reizen in de afdeeling Gorontalo en in de Zuidooster-eilanden het geval was geweest, door het Instituut gepubliceerd moge worden en vervolgt daarna: „voor September 1870 zend ik het rapport niet in, aangezien ook dat der tweede reis, welke ik op het punt sta aan te vangen, er als een vervolg moet bijgevoegd worden.”

Een jaar later, onder dagteekening: Ternate 27 November 1870, schreef de heer von Rosenberg mij een naderen brief. Hij deelde daarin den inhoud mede van zijn destijds afgewerkt en aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indie ingezonden reisverhaal. „Ik heb het, schrijft hij, gesplitst in drie onderdeelen: Verblijf te Ternate; Reizen in de Geelvink-baai; Reis naar de Noordoostkust van Nieuw-Guinea. Daarvan maakt het eerste onderdeel een doorlopend geheel uit, terwijl het tweede negen en het derde zes hoofdstukken bevat. Een vierde onderdeel eindelijk: „Bijlagen,” bestaat uit een negental nummers van verschillenden inhoud. De negen hoofdstukken der „Reizen in de Geelvinkbaai” hebben tot opschrift: 1. Reis naar Doreh, oponthoud aldaar. 2. Geografisch overzicht der Geelvinkbaai. 3. Reis naar en verblijf te Mefoor. 4. Vervolg dier reis, zee-ramp; terug naar Mefoor. 5. Overtocht naar de Schouten-eilanden; verblijf te Soëk. 6. Naar Jappen; verblijf te Ansoels. 7. Oversteek naar en verblijf te Meosnoem; terugzicht op de fauna der baai. 8. Terug naar Doreh; bezoek te Andai. 9. Huiswaarts; oponthoud te Salawatti en terugkomst te Ternate. De zes hoofdstukken der tweede reis voeren tot titel: 1. Reis van Ternate over Batjan naar Andai. 2. Beschrijving van Andai en omstreken. 3. Blik op de fauna van Noordoostelijk Nieuw-

Guinea. 4. De Arfakers, hunne zeden en gewoonten. 5. Land en volk van Hattam. 6. Terugreis naar Ternate. De bijlagen eindelijk bevatten: *a.* Beknopte schets der Noordkust van Nieuw-Guinea. *b.* Losse aanteekeningen omtrent de vogelfauna. *c.* Diagnose van voor de wetenschap nieuwe vogelsoorten. *d.* Lijst aautoonende de wijze van uitspraak der namen van eilanden, dorpen, dieren, enz. *e.* Vergelijkende woordenlijst. *f.* Staten van in- en uitvoer. *g.* Open lastbrief des Sultans van Tidore aan de hoofden op Nieuw-Guinea. *h.* Lijst der kaarten en afbeeldingen (een twintigtal, voorstellende typen, gezichten, vogels, enz.)

„Het verslag beslaat omtrent 450 bladzijden schrift. Eene kaart der Geelvinksbaai heb ik zamengesteld naar eigene aanteekeningen en volgens goede bronnen; al komen ook daarop nog steeds een tal van fouten voor, zoo figureren daarop ten minste juiste namen, welke op al onze kaarten schandalig verknoeid zijn.”

Bij een ander schrijven kondigde de heer von Rosenberg zijn voornemen aan om, nadat alles wat op zijne missie naar Nieuw-Guinea betrekking had zou zijn afgewerkt, zijn pensioen te vragen, omdat hij na een ruim dertigjarig verblijf in Ned. Indie en na de vermoenissen en ongemakken van zijne vele togten in de minst beschaafde deelen van den Indischen Archipel, zijn gezondheid ondermijnd en zich niet krachtig genoeg gevoelde om dergelijke togten weder te ondernemen. Hij vroeg dan ook zijn pensioen in de eerste maanden van het afgelopen jaar; moest zich getroosten maanden lang te Ternate onder genot van een goed tractement op zijne pensionering te wachten en verkreeg die eerst toen hij zich daartoe naar Batavia had begeven. Dezer dagen (Januari 1872) kwam hij in Nederland aan en hoopt nu dat het verslag zijner missie spoedig door het Indisch bestuur (hetwelk het reeds in November 1870 ontving) aan den Minister van Kolonien zal worden ingezonden, waarna men zich mag vleijen dat het weldra door den Minister aan het Instituut ter publiekmaking zal worden aangeboden.

Met die publiekmaking zal echter uit den aard der zaak nog eenigen tijd gemoeid gaan. Daarom kwam het niet ondienstig voor, onder herinnering wie de heer von Rosenberg is en van een deel zijner vroegere geschriften; nu reeds de aandacht te vestigen op den inhoud van het ongetwijfeld belangrijk verslag zijner missie naar Nieuw-Guinea, dat men mag hopen eerlang te zien publiek worden. Al moet toch de uitdrukking van den heer von Rosenberg, dat hij zich vleijen mag „het gordijn

te hebben weggerukt waarachter dit gedeelte onzer bezittingen tot heden diep verholten lag, uit den aard der zaak als eenigzins overdrachtelijk worden opgevat, daar zijne missie slechts van betrekkelijk korten duur was, niet in allen deele goed uitgerust schijnt te zijn geweest, vooral zich slechts over een deel van het onmetelijk Nieuw-Guinea uitstreckte, zoo mag toch met gerustheid worden verwacht dat hij althans weder een tip van dat gordijn zal hebben opgeligt, ons een nieuwen blik gegund in Nieuw-Guinea, die terra incognita hoeveel er betrekkelijk ook reeds over werd geschreven ¹, en eene nieuwe belangrijke bijdrage gegeven tot nadere bekendheid met land en volk.

Zoowel om de zaak zelve als voor den heer von Rosenberg, als auteur, is het te hopen dat zijn reisverhaal spoedig het licht zal kunnen zien. Het is toch bekend dat Nieuw-Guinea meer en meer de aandacht begint te trekken der Engelschen en ook van anderen. Het Tijdschrift van Ned. Indie van Maart 1871, blz. 249, deelde uit Petermannus Mittheilungen het een en ander mede over den onderzoekingstocht naar Nieuw-Guinea, door den Russischen natuurkundige N. von Miklucho-Maclay, die ter voorbereiding daartoe ook een korten tijd te 's Gravenhage doorbragt, voor een paar jaren ondernomen. Het zou zeer zijn te betreuren zoo de resultaten hunner onderzoekingen vroeger het licht zagen dan die van den door het Nederlandsch-Indisch gouvernement uitgezonden onderzoeker, die reeds in 't laatst van 1870 zijn voor de pers gereed gemaakt verslag der hem opgedragen eervolle en belangrijke zending der Indische regeering aanbod.

Aan ons Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indie, dat in 1862 het rapport der gouvernementsmissie naar Nieuw-Guinea in 1858 mogt uitgeven, zal het voorzeker welkom zijn deze nieuwe bijdrage tot de kennis van dat nog zoo weinig bekende land in het licht te mogen geven.

Heeft die uitgave plaats gehad, dan is het te hopen, dat, tengevolge van de zich steeds uitbreidende betrekkingen van

¹ Onder de beste werken daarover schijnt te behooren, althans volgens het gunstig oordeel van het Tijdschrift v. N. I. Febr. 1865, blz. 145: *O. Finsch, Neu-Guinea und seine Bewohner.* (Bremen, 1865). Volgens anderen evenwel heeft de heer Finsch, die een tijdlang zich te Leiden voorbereidde op eene missie naar Nieuw-Guinea welke hij hoopte dat hem door het Nederlandsch gouvernement zou worden opgedragen, na 't mislukken dier poging, een werk geschreven, waarin hij getoond heeft een oordeelkundig gebruik te weten te maken van de vele gegevens over Nieuw-Guinea, welke vooral Nederlandsche werken over dat land en de Leidsche musea hem aanboden,

het Instituut met buitenlandsche geleerde genootschappen, aan von Rosenberg's verslag zijner missie naar Nieuw-Guinea in het buitenland meer aandacht zal worden gewijd dan met het in 1862 onder den titel: *Nieuw-Guinea ethnographisch en natuurkundig onderzocht door een Ned. Commissie in 1858*, uitgegeven verslag het geval blijkt geweest te zijn. Een jaar toch na die verschijning bevatte het uitstekende weekblad *Das Ausland*, dat er steeds naar streeft zijne lezers met alle eenigzins belangrijke werken en artikelen op het uitgestrekte veld der ethnographie en der natuurkunde bekend te maken, in den jaargang 1863, no. 35 blz. 829, zonder dat van dat jongst over Nieuw-Guinea hier te lande verschenen werk met een woord gerept werd, over dat, naar het heette, nog schier gansch onbekende land, naar aanleiding der mededeelingen van den beroemden natuuronderzoeker Wallace aan de Londener Geographical Society, eene bijdrage over de producten van Nieuw-Guinea en over den handel tusschen zijne bewoners en die der Molukken, die echter beperkt heet tot de bewoners van westelijk Nieuw-Guinea van Kaap d'Urville af, heetende de verder oostwaarts wonende bevolking te onbeschaafd en woest. De handel (we nemen dit nog over uit het hier te lande welligt niet algemeen bekende artikel) bepaalt zich tot schildpadden, paradijsvogels, tripang, parelmoer, sago, enz., die ingeruild worden voor ijzer, katoenen, messen, glaskoralen enz. De Aroë eilanden heeten de gewigtigste uit een handelsoogpunt, zijnde ook de Gorammers ijverige handelaars, en de Key-eilanders beroemd door hunne scheepmakerijen; de Nieuw-Guinesche sago wordt als uitstekend geroemd.

Vindt *Das Ausland* goed om aan het uit te geven verslag van von Rosenberg's missie naar Nieuw-Guinea een artikel te wijden, welligt kon het dan tevens (om van vroegere werken te zwijgen) nog melding maken, ten bewijze dat Nederland er bij herhaling naar streefde om met N. G. nader bekend te worden, van zooeven genoemd werk over de missie van 1858. Het zal er meer belangrijks in vinden dan o. a, in: P. van der Crab, Reis naar de Z. W. kust van Nieuw-Guinea, de Goram- en Ceram-Lauteilanden en oostelijk Ceram, voorkomende in het Tijdschrift voor Taal-, Land- en Volkenkunde van N. Indie van het Bataviaasch Genootschap, jaargang 1863, afl. 6 blz. 531.

Januari 1872.

J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.